

Aleš Novák

Moc, technika a věda:

Martin Heidegger
a Ernst Jünger

vita intellectiva

Aleš Novák

Moc, technika a věda:

Martin Heidegger

a Ernst Jünger

Vydání knihy bylo umožněno díky velkorysé podpoře stipendia Vzdělávací nadace Jana Husa.

Ediční rada VITA INTELLECTIVA:

Mgr. Aleš Novák, Ph.D. (předseda); doc. PhDr. Roman Dykast, CSc.;

Mgr. Josef Fulka, Ph.D.; prof. Miroslav Petříček, Dr.; doc. PhDr. Karel Thein, Ph.D.

Recenzenti:

doc. PhDr. Ladislav Benyovszky, CSc.; ing. Ivan Chvatík, Dr. h. c.;

prof. Miroslav Petříček, Dr.; doc. PhDr. Zdeněk Pinc, CSc.

© Aleš Novák, 2008

© Togga, 2008

ISBN 978-80-87258-01-9 (print)

ISBN 978-80-7476-243-7 (online: pdf)

OBSAH

§ 1. Tematizace motivu <i>Machenschaft</i> „z hlediska dějin Bytí“	11
§ 2. Epochální stanovisko formulované v myšlení E. Jüngera	17
A) Technika jakožto mobilizace světa figurou dělníka	22
B) Umění jakožto utváření světa práce	38
a) Umění jako utváření Země	38
b) Utváření krajiny	42
C) Politika	51
a) Uzavřenost	53
b) Poddajnost	54
c) Zbrojení	55
§ 3. <i>Machenschaft</i> jakožto určení bytí jsoucího	59
a) Zhotovování, zhotovitelnost	63
b) Bytnost techniky	73
c) Moc, gradace moci a sebe-přemáhání moci	93
Exkurs I. Nietzscheho pojetí moci jakožto „vůle k moci“	99
Exkurs II. Pojetí „moci“ v myšlení E. Jüngera	109
§ 4. <i>Mathéma</i> a <i>mathématick</i> nost jakožto určení pravdy (neskrytosti) bytí v epoše <i>Machenschaft</i>	123
a) <i>Mathématický</i> charakter novověké vědy	126
b) <i>Mathématický</i> rozvrh „přírody“	138
c) Experimentální charakter novověké vědy	141

§ 5. <i>Erlebnis</i> – sebe-prožívající požitek jako určení lidství člověka v epoše <i>Machenschaft</i>	163
§ 6. Heideggerova reakce na Jüngerovy motivy týkající se umění v epoše <i>Machenschaft</i>	177
<i>Poznámka na závěr</i>	188
<i>Zusammenfassung</i>	189
<i>Bibliografie</i>	190

„...jako kdyby i dnešní filosofové chtěli v zásadě básnit. Cítí, že jsou v okamžiku s diskursivním systematickým myšlením na konci, že vědomí v okamžiku snese jen to, co je myšleno ve zlomcích, že pojednání o pravdě čítající 500 stran je, ačkoliv pár vět je trefných, vyváženo třístrofou básní – toto tiché zemětřesení filosofové cítí, avšak jejich vztah ke slovu je narušený anebo nebyl nikdy živý, a proto se stali filosoфы, i když by v zásadě chtěli básnit – všechno by chtělo básnit.“

Gottfried Benn

Heideggerův pojem *Machenschaft* jako určení epochy
v rámci dějin metafysiky nahlížené z pozice dějin Bytí
a jeho předpoklady u Ernsta Jüngera

Moc, zhotovování a *mathématický* charakter
novověké vědy

§ 1. Tematizace motivu *Machenschaft* „z hlediska dějin Bytí“ (seynsgeschichtlich)

Pojem *Machenschaft*, který budeme v následující studii sledovat a tlumočit ve smyslu „disponující zhotovenost“, pochází od Martina Heideggera, který jím ve třicátých a čtyřicátých letech dvacátého století označoval základní a celkový ontologický motiv či určení, jež v rámci metafysiky představuje odpověď na Aristotelem formulovanou základní otázku či úlohu metafysiky jakožto „teoretické vědy“: „co činí *jsoucno* *jsoucím*?“, na niž celá metafysická tradice odpovídá tak, že odpověď hledá v určení substantiality.¹ *Machenschaft* neboli „disponující zhotovenost“ je podle Heideggera tím, co určuje způsob tematizace a vztahu člověka ke *jsoucnu* jako *jsoucimu* v celku, *Machenschaft* je označením pro epochální podobu pravdy (neskrytosti) bytí tak, jak je tato pravda (neskrytost) bytí závazná pro epochu tzv. „moderny“, která je završením, naplněním a významovým rozvinutím, a tedy *uskutečněním* novověké metafysiky. *Machenschaft* jakožto označení vnitřní, významové dynamiky určování pravdy (neskrytosti) bytí *jsoucna* jako *jsoucímho* v celku je tím, co Heidegger nejpозději od

1 Aristotelés, *Metaph.* Γ 1, 1003a 21 (přel. A. Kříž): „Jest druh vědy, jež zkoumá *jsoucno* jako *jsoucno* a to, co mu o sobě náleží.“ Aristotelovou odpovědí je pak *úsia*, viz Aristotelés, *Metaph.* Z 1, 1028b 1–4 (přel. A. Kříž): „Poněvadž se o *jsoucnu* mluví v tolika významech, jest zřejmě jeho prvním významem, co jest věc, čímž se označuje podstata (*úsia*).“

roku 1949² bude myslet v radikální podobě motivu *Ge-Stell* („totální disponovatelnost“) v souvislosti s radikalizovanou formou fenomenologie tzv. *součtveří země a nebe, božských a smrtelných*.

Motiv *Machenschaft* jakožto určení smyslu jsoucna jako jsoucího v celku je označením specificky dějinné metafysické pozice, která je podle Heideggera charakterizována třemi základními aspekty:

1. Jak je určeno bytí jsoucího?
2. V jaké podobě se podává pravda (neskrytost)?
3. V jaké podobě či určení vystupuje lidství člověka, které tomuto podávání se pravdy (neskrytosti) bytí odpovídá?

Tyto tři rysy jsou podle Heideggera konstitutivní a charakteristické pro každou metafysickou pozici.³ Takovýto způsob nahlížení a tematizace metafysiky Heidegger nazývá „nahlížením z pozice dějin Bytí“ (die seynsgeschichtliche Betrachtung). *Seynsgeschichtlich* neboli „z pozice dějin Bytí“ je takový způsob tematizace, při kterém nejsou líčeny *historické* elementarity, nýbrž dbá se toho, *co se danou záležitostí, o kterou v myšlení běží* (die Sache des Denkens), *odehrává co do jejího smyslu*. Metafysikou se podle Heideggera odehrávají „dějiny Bytí“ ve smyslu postupného zakrývání a odpírání se temporálního významu „bytí“, ⁴ takže se „bytí“ podává již jen jako „ustavičná přítomnost“ (*úsia, substantia*,⁵ die beständige An-

2 Z roku 1949 pochází tzv. „brémský cyklus“ přednášek *Einblick in das was ist*. Viz M. Heidegger, *Gesamtausgabe*, Bd. 79, *Bremer und Freiburger Vorträge*, Frankfurt a. M.: V. Klostermann, 1994. Z doposud publikovaných materiálů není žádná jiná dřívější formulace motivu *Ge-Stell* nežli v brémském cyklu.

3 Srv. např. M. Heidegger, *Die Zeit des Weltbildes*, in: M. Heidegger, *Gesamtausgabe*, Bd. 5, *Holzwege*, Frankfurt a. M.: Klostermann, 1977, str. 96. (Dále cit. jako *Hw*.)

4 Heidegger rozlišuje *Sein*-bytí v reduktivním smyslu metafysického určení „ustavičná přítomnost“ od *Sein*-Bytí ve smyslu významové celistvosti „*bylo, je, bude, není*“. Proto jsem rovněž použil rozlišení na Bytí a „bytí“.

5 *Substantia* pochází od *sub-stare*: ustavičně trvat jako to, co leží „vespod“, v základu. Tento význam však zároveň souvisí s pojmem *hypokeimenon*, který je latinicky tlumočen jako *subiectum* a vyjadřuje se v tom (v metafysickém smyslu slova) *jednoduchá* problematika závazné ontologické stability, kterou uvádí a jako první řeší Aristotelés v sedmé knize *Metafysik* (*Metaph.* Z) a kterou na konci dějin metafysiky vyslovuje Hegel ve své

wesenheit), která však není explicitně určena temporálně, nýbrž naopak je vůči časovosti vymezena a odlišena, ba mnohdy je vůči ní kladena do protikladu. *Seynsgeschichtlich* neboli „z pozice dějin Bytí“ je metafysika nahlížena a tematizována tak, aby bylo patrné, jakým způsobem a v jaké podobě se „bytí“ v rámci každé jednotlivé dějinné epochy zároveň podává i odpírá ve svém temporálním významu jakožto významová jednota „bylo, je, bude, není“. ⁶ Tematizace ve smyslu *seynsgeschichtlich* neboli „z pozice dějin Bytí“ je tak pro Heideggera určitým *hermeneutickým interpretačním klíčem* pro odkrývání toho, co se *co do smyslu odehrává* metafysikou a jakožto metafysika a co každé jednotlivé epoše udílí její svéráz, udílí její specifickou významovou *ražbu*; toho, co každé epoše udílí to, co je jí vlastní a co je pro ni charakteristické (*das Eigene*). Společný pramen a hybný dynamismus tohoto *sebe-odpírajícího podávání se bytí* v jeho dějinách a jakožto jeho dějiny, ve kterých se každé jednotlivé, co do smyslu určení „jsoucná jako jsoucího“ závazné epoše udílí to, co je jí vlastní a pro ni charakteristické (*das Eigene*), na-

Fenomenologii ducha diktem „substance je subjekt“. Svízelnost tématu u samotného Aristotela rozebírá R. Boehm, *Aristotelovo pojednání „O bytí a jsoucnu“*, přel. I. Chvatík, Praha: OIKOYMENH (v přípravě na rok 2008).

- 6 Hlavním tématem Heideggerovy tzv. „pozdní“ filosofie je pak právě určení smyslu onoho „zároveň“, s nímž se pravda (neskrytost) bytí podává i odpírá. Heidegger tuto simultaneitu či synchronicitu sebe-odpírajícího podávání se pravdy (neskrytosti) bytí terminologicky fixuje jakožto „náhlost“ (*die Jähe*). Náhlost je pak vnitřním kořenem odehrávající se prostoty součtveří země a nebe, božských a smrtelných, což Heidegger rovněž nazývá „blížící blízkosti“ (*die nähernde Nähe*). Srv. M. Heidegger, *Gesamtausgabe*, Bd. 7, *Vorträge und Aufsätze*, Frankfurt a. M.: Klostermann, 2000. Též M. Heidegger, *Unterwegs zur Sprache*, Pfullingen: Neske, 1959. – Spojení „bylo, je, bude, není“ používám jako prostředek významové fixace prosté jednoty temporálního smyslu Bytí neboli „náhlosti“. Je to můj interpretační přínos, který nemá explicitní oporu v žádném Heideggerově textu, a který se zároveň neomezuje pouze na interpretaci „Heideggerovy filosofie“ (nakolik cosi takového vůbec existuje), nýbrž domnívám se tímto „technickým termínem“ postihovat jeden z možných základních rysů filosofické (*nota bene* ontologické) tematizace vůbec. Další užití, výklad a konkrétní „aplikaci“ viz in: A. Novák, *Rilke, Klee a petrklíže. Úvahy nad některými rysy moderního umění*, in: *Reflexe* 29, str. 85–108; A. Novák, *Dělník, nadčlověk, smrtelník. Tři podoby lidství ve filosofické antropologii*, Praha: UK FHS – ERMAT, 2006 (ISBN 80-239-8973-1); A. Novák, *Epifanie věčného návratu téhož*, Praha – Kroměříž: TRITON, 2007.

zývá Heidegger od poloviny třicátých let dvacátého století *Ereignis* (Počátek).⁷

Předběžně můžeme podat odpověď na tři výše zmíněné otázky položené v rámci Heideggerova tematizování „z pozice dějin Bytí“:

1. Bytí jsoucího je v ražbě *Machenschaft* neboli „disponující zhotovenosti“ určeno jako „*k dispozici stojící zhotovenost*“ (machen) jsoucna do podoby *libovolně disponovatelného a lhostejně nahraditelného mocenského kvanta* (die Macht). Samotné *jsoucno* pak vystupuje ve významové ražbě nazývané Heideggerem *zařízení* (die Anlage).⁸
2. Pravda (neskrytost) bytí se sebe-odpírajícím způsobem podává v podobě *mathématickosti* kalkulující (das Rechnen) a *výhradně v tomto smyslu* „představující“ (das Vorstellen) racionality.

7 Věcnou oporou pro tlumočení *Ereignis* jako Počátek je M. Heidegger, *Gesamtausgabe*, Bd. 65, *Beiträge zur Philosophie (Vom Ereignis)*, Frankfurt a. M.: Klostermann, 1989 (cit. jako Bt.). M. Heidegger, *Gesamtausgabe*, Bd. 66, *Besinnung*, Frankfurt a. M.: Klostermann, 1997 (cit. jako Bes.). M. Heidegger, *Gesamtausgabe*, Bd. 69, *Die Geschichte des Seyns*, Frankfurt a. M.: Klostermann, 1998 (cit. jako GdS). M. Heidegger, *Gesamtausgabe*, Bd. 70, *Über den Anfang* (1941), Frankfurt a. M.: Klostermann, 2005 (cit. jako GA70). Viz též A. Novák, *Rilke, Klee a petrklíč. Úvahy nad některými rysy moderního umění*, in: *Reflexe* 29 (2006), str. 85–108.

8 Viz M. Heidegger, *Bes.* 33: „Die machenschaftliche Sicherung und Ordnung des Seienden im Ganzen bestimmt im voraus das Geschaffene zur *Anlage*, zu solchem, was sich in das Seiende an- und einlegt und so es auf die Sicherung der Einrichtungen als Errichtung seiner Sicherung an-legt. Die Grundstimmung der *Anlage*-einrichtung ist die Machtsteigerung in einer spielenden Unauffälligkeit der Berechnung. Ursprung der *Anlage* aus der *Machsamkeit*.“ – Volím jako tlumočící termín „zařízení“ proto, že *die Anlage* jednak je zařízení coby středisko, centrum či instituce (sportovní zařízení, rekreační či zdravotní středisko); jednak je to zařízení coby přístroj, souprava (např. přehrávací souprava „soundsystem“), aparát, pomůcka, prostředek. Slovo „zařízení“ se mi zdá tyto rozličné aspekty snadno postihovat a zahrnovat do sebe. „Zařízení“ odkazuje jak k moci (zřizování, zařizování ve smyslu působení), tak k vyhotovenosti a stanovení ve smyslu např. „institucionalizace“. Jsoucno jakožto jsoucí je co do svého smyslu určeno jak mocensky-působně, tak produktivně a dispozičně (ve smyslu „stát k dispozici“) neboli v úzkém smyslu slova „technicky“. Pro bližší výklad viz níže § 3a. – Za cenné rady při volbě vhodného tlumočícího výrazu vděčím Ivanu Chvatíkovi.

3. Lidství člověka odpovídá na dotek pravdy (neskrytosti) bytí v ražbě *Machenschaft* v postoji či „základní naladěnosti“⁹ *sebe-prožívajícího požitku* (das Erlebnis).

Abychom nahlédli závaznost těchto odpovědí, podívejme se spolu s Heideggerem na to, co je charakteristické pro takovou epochu, ve které jsoucno vystupuje jakožto jsoucí a v celku (již jen) takovým způsobem a v takovém významovém určení, které Heidegger nazývá *Machenschaft* neboli „disponující zhotovenost“. Z toho důvodu je v první řadě nutné seznámit se s základními charakteristickými rysy epochy, jež je co do svého smyslu touto metafysickou ražbou určena. Tím, kdo vylíčil smysl této epochy a do velké míry – jak se domnívám – předurčil Heideggerovo pojetí a označení jejího smyslu jakožto *Machenschaft*, je Ernst Jünger. A tak zároveň uvidíme, nakolik jsou Heideggerovy úvahy ovlivněny myšlením Ernsta Jüngera.

9 Co se týče jemné významové distinkce mezi postojem (die Haltung) a naladěností (die Stimmung) viz úvodní pasáž Heideggerovy habilitační přednášky „*Co je metafysika?*“ z r. 1929, in: M. Heidegger, *Co je metafysika?*, přel. I. Chvatík, Praha: ISE-OIKOYMENH, 1993.

§ 2. Epochální stanovisko formulované v myšlení E. Jüngera

Obraz epochy *Machenschaft* neboli epochy „disponující zhotovenosti“ nejvýstižněji načrtnul Ernst Jünger ve své studii *Der Arbeiter. Herrschaft und Gestalt* (Dělník. Hegemonie a figura¹⁰) z roku 1932¹¹ a při studiu Heideggerových textů z druhé poloviny třicátých let se zdá, že se v nich Heidegger vyrovnává především s Jüngerem, kterého často i jmenuje, ale mnohem častěji ho zamlčuje, byť se při znalosti Jüngerova textu zdá být více než očividné, že se jedná o Heideggerovu polemiku a vnitřní vyrovnání se s Jüngerovými úvahami.¹²

-
- 10 Německé slovo *Gestalt* překládá řecké slovo *morfé*, jež latiníci překládali jako *figura*, a tak si beru právo tlumočit *Gestalt* do češtiny jako figura: jednak ve smyslu tvar, vzhled, postava (žena má pěknou figuru), jednak ve smyslu vnitřně koncipovaného řádu, uspořádání a účinně-efektního souladu kroků a postupů (taneční figura, myšlenková figura).
- 11 E. Jünger, *Der Arbeiter. Herrschaft und Gestalt*, Stuttgart: Klett-Cotta, 1981. Srv. k tomu M. Heidegger, *Gesamtausgabe*, Bd. 90, *Zu Ernst Jünger*, Frankfurt a. M.: Klostermann, 2004 (cit. jako GA90). Viz mou recenzi GA90 in: *Reflexe* 27 (2005), str. 142–145. Viz též E. Jünger, *Politische Publizistik. 1919–1933*. Stuttgart: Klett-Cotta 2001.
- 12 Souvislost mezi E. Jüngerem a Heideggerem načrtává např. editor GA90 Peter Trawny v článku *Martin Heidegger und „Der Arbeiter“*. *Zu Ernst Jüngers metaphysischen Grundstellung*. In: G. Figal, G. Knapp (Hrsg.). *Verwandtschaften. Jünger-Studien*, Bd. 2 (2003), Tübingen: Attempo Verlag, str. 74–91. Detailní rozbor přináší má práce *Dělník, nadčlověk, smrtelník. Tři podoby lidství člověka ve filosofické antropologii*, UK FHS v Praze, 2006.

Jünger ve svých analýzách diagnostikuje a popisuje naši epochu jako epochu *nudy, prázdnoty, masovosti a strojů*.¹³ Naše epocha je určována co své podoby a co do svého rázu technikou, kterou Jünger považuje za „jednu z forem výrazu života“, a to takového života, který charakterizuje jako figuru dělníka (*die Gestalt des Arbeiters*). Figura dělníka je určením povahy lidství člověka, jež odpovídá proměněnému způsobu sebe-odpírajícího podávání pravdy (neskrytosti) bytí, které nabývá pro Jüngera významu „práce“. Práce je pro Jüngera řešením úlohy určení významu „ustavičné přítomnosti“, jež je v metafysice výhradním určením povahy „bytí“. Jsoucno vystupuje a podává se jakožto jsoucí pouze natolik a pokud, nakolik a dokud vystupuje v rámci pracovního procesu, který je ontologickým rámcem určování jsoucnosti jsoucího. Lidství člověka určuje a stanovuje jsoucno jakožto jsoucí za pomoci techniky, která je pro Jüngera *prostředkem*, jímž figura dělníka mobilizuje skutečnost v tom smyslu, že „přeměňuje život v energii“, resp. „uchopuje potenciální energii“,¹⁴ aby ji přetavil do mocenských prostředků zjednávacích planetární hegemonii figury dělníka. Tyto mocenské prostředky k planetární hegemonii figury dělníka Jünger nazývá *organická konstrukce*. Organická konstrukce je Jüngerovým označením exemplárního jsoucna v epoše masovosti strojů. Organická konstrukce se v Jüngerově líčení figury dělníka poprvé nepřímo objeví v souvislosti s vymezením „stylu“, kde byla popsána jako „nová jednota místa, času a osoby“.¹⁵ V tomto útvaru se prosazuje a vystupuje do patrnosti „speciální pracovní charakter“, který je „způsobem, jakým se figura dělníka organizatoricky vyjadřuje – jakým uspořádává a diferencuje živoucí stav“.¹⁶ Organické konstrukci člověk nále-

13 Viz E. Jünger, *Politische Publizistik. 1919–1933*. Stuttgart: Klett-Cotta 2001, str. 103, 105, 114, 119, 122, 326, 329, 350, 447, 448, 595, 610, 638.

14 Viz též E. Jünger, *Die Totale Mobilmachung*, in: *Politische Publizistik. 1919–1933*. Stuttgart: Klett-Cotta 2001, str. 561, 562.

15 E. Jünger, *Der Arbeiter. Herrschaft und Gestalt*, Stuttgart 1981, § 28, str. 95. (Dále cit. jako A s číslem paragrafu a stránkou: A 28.95.) – Srv. M. Heidegger, *GA90*, str. 201–203.

16 A 35.119: „Wir sehen ihn auftauchen innerhalb sehr verschiedenen Bildungen, die zunächst ganz allgemein als organische Konstruktionen zu bezeichnen sind. (...) Ihr